

Evliya Çelebi in the Borderlands: New Insights and Novel Approaches to the Seyahatname: Western Balkans and Iran Sections. ed. Vjeran Kursar, Kornelija Jurin Starčević ve Nenad Moaçanin. Zagreb: Srednja Europa, 2021. 230 s., ISBN: 978-953-8281-33-4.

N. İPEK HÜNER

Boğaziçi Üniversitesi.

(ipekhuner@gmail.com), ORCID: 0000-0003-3148-4768.

“ ” Hüner, N İpek. “*Evliya Çelebi in the Borderlands: New Insights and Novel Approaches to the Seyahatname: Western Balkans and Iran Sections.*” *Zemin*, s. 5 (2023): 180-185.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8033558>.

Başlığını yaklaşık olarak *Evliyâ Çelebi İmparatorluğun Sınırlarında: Seyâhat-nâme'ye Yeni Bakışlar ve Özgün Yaklaşımlar (Batı Balkanlar ve İran Bölgeleri)* çevirebileceğimiz bu eser, giriş yazısında (s. 5-7) belirtildiği üzere ağırlıklı olarak editörleri tarafından 2016 yılında Zagreb Üniversitesi'nde düzenlenmiş olan “Latest Edition of Evliya Çelebi's Seyahatname: The Account of New Insights” (Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nin En Son Edisyonu: Yeni Yaklaşımlar) atölye çalışmasında sunulmuş tebliğlerden oluşuyor. Eser, imparatorluğun iki farklı sınır bölgesini ele alıp Evliyâ Çelebi'nin Venedik ve Habsburg İmparatorluğu ile Safevî İran ve Azerbaycan'ı sınırlarındaki anlatılarına odaklanan çalışmaları içerse de makale sayısı göz önünde bulundurulduğunda ağırlığı batı sınırını kapsıyor. Eserde yer alan giriş yazısı ve on makale İngilizceyken, Hemedan'ın tarihini ve Evliyâ Çelebi'nin Hemedan hakkında yazdıklarını konu alan uzun makale ise Fransızca.¹ Eserde yer alan makalelerin çoğu, 1997 ve 2007 yılları arasında Yapı Kredi Yayınları tarafından basılmış olan on cildin Evliyâ Çelebi çalışmalarını nasıl dönüştüreceği sorusuna ilgili coğrafyalar örneğini ele alarak değiniyor.² *Evliya Çelebi in the Borderlands*, 2017 yılında hayatını kaybeden ve bu nedenle tebliği bu çalışmada yer alamayan Semih Tezcan'a ithaf edilmiş.

Eser, Nuran Tezcan'ın “Evliyâ Çelebi'nin Balkan Seyahati ve Ötekine Karşı Tutumu” (s. 9-17) başlıklı makalesi ile başlıyor. Robert Dankoff tarafından İngilizceye çevrilmiş olan bu makalede Tezcan, Evliyâ Çelebi'nin Balkanlardaki yerleşim yerlerine dair sunduğu verileri açıkladıktan sonra özellikle “kâfir” imgesinin nasıl aktarıldığını irdeliyor. Eserdeki *kâfir*, *kefere* ve *küffar* terimlerini tarayan Tezcan, *Seyâhatnâme*'nin Osmanlı zihniyet tarihini ve ötekileri konu alan çalışmalar için nasıl bir kaynak oluşturabileceğine dair verimli bir örnek sunuyor. Tezcan'ın, Evliyâ Çelebi'nin çeşitli kimlikleri (Müslüman, devlet görevlisi ve seyyah) arasındaki farklılıkları ve bunların *Seyâhatnâme*'de nasıl tezahür ettiğini göstermesi ise özellikle dikkate değer.

Eserin “Evliyâ Çelebi'nin Hırvatistan Tasvirinde Kafa Karıştırıcı Bir Bölüm” (s. 19-26) başlıklı ikinci makalesinde Robert Dankoff, Dirniş'te gazilerin gömülmesi sırasında ağlayan ve ağıt yakan Hırvatlardan bahseden Evliyâ Çelebi'nin

1 Bu eleştirinin amaçlarından biri bu eseri Türkçe okurlarına tanıtmak olduğundan yazı boyunca makale başlıkları Türkçeye çevrilerek verilecektir. Çevirilerin tamamı bana aittir.

2 Evliya Çelebi bin Derviş Muhammed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, c. 1-10 (İstanbul: YKY, 1999-2007).

“gülmekten aklı gitmek” deyimini kullanmasını irdeliyor. Eserin bu anlaşılmayan kısmını tartışmaya açan Dankoff, aynı zamanda bu deyimın *Seyâhatnâme*'de geçtiği farklı yerlerde nasıl kullanıldığını örneklerle gösterirken, bir yandan metnin anlaşılmasının önündeki zorluklara dikkat çekiyor bir yandan da metnin titiz bir çalışma yapmanın nasıl mümkün olduğunu gösteriyor. Metin çalışmalarında anlaşılmasını çeşitli çalışmalarda sıklıkla geçirtililegeldiği düşünüldüğünde Dankoff'un katkısı daha da önem kazanıyor.

Kitabın editörlerinden Nenad Moaçanın, “Evliyâ Çelebi'nin Gözünden Osijek” (s. 27-38) başlıklı üçüncü makalede, Osijek için bir kaynak olarak *Seyâhatnâme*'yi ele alıyor. Moaçanın bunu yaparken ise eserin İkdâm Matbaası'nda 1314 (1890) tarihinde basılan edisyonundan Hazim Şabanović tarafından yapılmış çevirisi (1979) ile YKY tarafından basılmış edisyonunu beraber kullanıyor ve Şabanović çevirisindeki sorunlara işaret ediyor. Çalışmasında etkin bir biçimde arşiv kaynaklarını da kullanan Moaçanın, *Seyâhatnâme*'nin başka kaynaklarla paralel okunmasının şehir tarihi çalışmalarına katkısına iyi bir örnek sunuyor. Eserin Balkanları konu alan dördüncü makalesinde kitabın bir diğer editörü Vjeran Kursar, özellikle Sırbistan ve Hırvatistan'daki içki içme kültürünü ele alıyor. Önce Osmanlı bağlamında konuya bir giriş yapan Kursar, ardından Evliyâ Çelebi'nin içkiye karşı tutumunu sorguluyor. “On Yedinci Yüzyılda Balkanların Batısında Evliyâ Çelebi ve İçki Kültürü” (s. 39-62) başlıklı makale, yine Tezcan'ın makalesi ile diyalog hâlinde olduğunu düşündürecek bir şekilde Evliyâ Çelebi'nin çelişkili gözükebilecek farklı kimliklerine (bir yanda derviş, ulema, müezzin, hafız, diğer yanda nedim) dikkat çekiyor. Bu makalenin önemli bir özelliği ise eserin bütünü ile bir diyalog hâlinde olması. Kursar, İkdâm edisyonunda, dolaşısıyla YKY metninden önce kullanılmakta olan çeviride yer almayan kısımlara işaret ederek yapılacak yeni çalışmalara yol gösteriyor. Yazar buna ek olarak Safevi İran'ından konuyla ilgili örnekler vererek kitapta tematik bir bütünlük oluşmasına dair bir adım atıyor.

Eserin dördüncü makalesi, Fariba Zarinebaf'ın “Evliyâ Çelebi Azerbaycan'da: On Yedinci Yüzyılda Bir Sınır Bölgesinin Ekonomik ve Dinî Görünümü” (s. 63-78) başlıklı çalışması, Evliyâ Çelebi'nin Azerbaycan'a dair anlattıkları üzerinden Osmanlı-Safevi sınırının Osmanlı emperyal bakış açısına göre nasıl görüldüğünü ele alıyor. Bunu yaparken ise seyahatin ve kültürel karşılaşmaların etkisinin Osmanlıların tasvir ve tahayyüllerindeki yerini sorguluyor. Yazara

göre, *Seyâhatnâme*, Kızılbaş Safevi topraklarını Osmanlı'daki okurlar için okunaklı bir hâle getiriyor. Zarinebaf, aynı zamanda Evliyâ Çelebi'nin Safevilerle savaşa dair tutumunun tek bir şekilde tanımlayamayacağını iddia ediyor. Bu bağlamda okurun karşısına yine devlet görevlisi olan Evliyâ Çelebi ve seyyah olan Evliyâ Çelebi çatışması çıkıyor. Bunu takip eden eserin en hacimli makalesi, Jean-Louis Bacqué-Grammont ve Abbasi Naderpoor'un kaleme aldıkları "Evliyâ Çelebi'den Günümüze Hemedan'ın Şehir Tarihi Hakkında Notlar ve Belgeler," (s. 79-127) Evliyâ Çelebi'nin Hemedan'a dair yazdıklarının Fransızca çevirisi ve indeksi ile beraber İslam öncesinden başlayarak günümüze dek şehrin genel tarihi hakkında bir panorama sunuyor. Makalenin en azından özetinin İngilizce verilmesi ya da kapsamlı bir özet sunulması, kitabın genel okuru için bu uzun makaleyi erişilebilir kılmak açısından faydalı olabilirdi. Bu çalışmayı izleyen Hakan Karateke'nin "Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nin Ciltlerinin Düzeni Nasıl Değişti?" (s. 129-148) makalesi, Balkanlar ya da İran'a odaklanmaksızın eserin tamamını tarayarak Evliyâ Çelebi'nin metin içi atıflarını takip ediyor ve bu atıflardaki hatalar üzerinden Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'yi yazarken cilt düzenini nasıl değiştirmiş olabileceği üzerine hipotezler sunuyor, bu bakımdan otograf kopyanın çalışılmasının sunduğu olanaklara da iyi bir örnek oluşturuyor.

Kitabın geri kalan dört makalesi *Seyâhatnâme*'ye dair Balkanlardaki tarih-yazımı ve çeviri meselesini temele alıyor. Aleksandar Fotić'in "Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nin Sırp Tarihyazımında Algılanışı ve Özgün Metnin Ortaya Çıkardıkları" (s. 149-163) başlıklı makalesi, 1954'te ilk baskısı yapılan, 1973 ve 1979'da eklerle yeniden gözden geçirilen Šabanović edisyonunun sorunlarına değiniyor ve yeni edisyon ve tercümelemlerin gerekliliğine dikkat çekiyor. Kitabın editörlerinden Kornelija Jurin Starčević'in "Hırvatistan Tarihi için 'Yeni' Bir Kaynak olarak Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'si: Seçili Örneklerden Bir İnceleme," (s. 165-188) Šabanović edisyonu ile YKY neşri arasındaki farklılıklara dikkat çekiyor ve çeşitli başlıklar altında bu metinleri kıyaslayıp özgün metnin ortaya çıkardığı yeni bilgilere değiniyor. Çalışmasında diğer yazarlar gibi Starčević de yeni bir çevirinin gerekliliğine işaret ediyor. Slobodan İlić'in "Yanlı Okumalar, Kasıtlı Eksiltmeler, İkinci El Çeviriler ve Tembel Editörler: Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nin Bosna ve Dalmaçya Seyahatlerinin Yeni Edisyonu ve İlgili Bölümlerin Eski Edisyonlarına Dair Bazı Eleştiriler" (s. 189-209) başlıklı makalesi, çeviri ve edisyonlar konusunda diğerlerinden ayrılıp YKY baskısı dâhil mevcut tüm neşir

ve çevirilerdeki sorunlara dikkat çekiyor. Ilić'i diğer yazarlardan ayıran başka bir nokta ise, hata ve sansürlerine değinmekle beraber Šabanović çevirisine dair görece pozitif bir tutum takınması. YKY edisyonunu Türkiye dışında yapılan araştırmaları yok sayması nedeniyle eleştiren yazar, örneklerle Türkçe olmayan kelimelerin çevirisi konusunda düzeltmelerin gerekliliğine işaret ediyor. Yazarın, bu gibi metinler için özellikle farklı dillerde çalışan akademisyenlerin işbirliği yapması gerektiğine dair vurgusu ise çok önemli. Eserin son makalesi, Marta Andrić'in kaleme aldığı "Seyâhatnâme'nin Hırvatça Çevirisinin Prototipi ve Deneme Amaçlı Varyantları" (s. 211-230) makalesi ise yine Šabanović çevirisinin bundan sonra yapılacak çeviriler için yerini tartışıyor. Šabanović'e ve çevirisine övgüyle yaklaşan yazar, yeni bir çeviri için Šabanović çevirisinin merkeziliğine değiniyor. Yazının ikinci kısmı ise *Seyâhatnâme*'deki metin içi kafiyelerin nasıl çevrilebileceğini irdeliyor.

Kitap ağırlıklı olarak Osmanlı Türkçesi okuyan okuru hedefliyor gibi gözükse de bazı makalelerde orijinal metinlerin metin içinde ya da dipnotlarda verilmemesi bu konuda bir standart izlenmediğini gösteriyor. Kitabın her makalesinin müstakil ve kitabın bütününden ayrı olarak da okunabilecek şekilde düzenlenmesi, kitabı baştan sona okuyacak okurlar için bazı tekrarları mecbur kılmış. Daha geniş bir giriş bölümü ile Evliyâ Çelebi hakkındaki temel bilgi, metinler ve kaynakçanın okurlara baştan sunulması makalelerin özellikle giriş bölümlerinin kısalmasını sağlayarak kitabın tamamını okuyacak olan okurlar için daha akıcı bir okuma deneyimi sunabilirdi. Yine, Šabanović çevirisine dair temel bilgiler ve literatürün girişte verilmesi bu edisyonu ele alan makalelerdeki tekrarları ortadan kaldırarak her makalenin asıl tartıştığı konuyu doğrudan ele almasına fırsat verebilirdi. Makalelerin Šabanović çevirisine dair farklı bakış açıları ve duruşlar sergilediği göz önünde bulundurulduğunda kapsamlı bir giriş ve/veya sonuç yazısı yine bu farklı bakış açılarını sentezlemek ve bu malzemeyi kendi dilinde okuyamayacak okurlara yol göstermek açısından kolaylık sağlayabilirdi. Bu konuda nihai bir söz söylemek mümkün olmasa da makalelerde yapılan ve tercümenin niteliğine dair birbirinden oldukça farklı duruşlara işaret eden tespitler karşısında okur merakta kalıyor ve bunların (belki bir sonsöz niteliğinde) toplu bir tartışmasına ihtiyaç duyuyor. Bu bağlamda da Slobodan Ilić'in işaret ettiği üzere farklı dillerle çalışan araştırmacılarının iş birliği çağrısı yeniden önem kazanıyor. Genel hatlarıyla bakıldığında *Evliya Çelebi in the Borderlands*, sadece

Evliyâ Çelebi'nin sınır bölgelerine dair yazdıklarına odaklanmayı tarih yazımı ve kaynak kullanımını meselelerini de irdeleyerek konuya çok katmanlı bir bakış açısı sunuyor. Özellikle Evliyâ Çelebi'nin farklı kimliklerini göz önünde bulunduran yaklaşımlarla metnin yakın okumasının birçok özenli örneğini vererek Evliyâ Çelebi çalışmalarına kıymetli bir katkı sağlıyor ve bunların çoğalması için güvenilir çevirilerin gerekliliği çağrısını yapıyor.